

3. Висока психологічна культура вчителя створює передумови для успішного й оптимального розв'язання нагальних педагогічних проблем, а також є важливою передумовою реформування системи народної освіти й школи зокрема.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бодалев А. А. Личность и общение / А. А. Бодалев. – М., 1983. – С. 81.
2. Большая психологическая энциклопедия. – М.: Эксмо, 2007. – 544 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Еремкина О. В. Формирование психодиагностической культуры учителя / О. В. Еремкина // Педагогика. – 2007. – № 1. – С. 59 – 66.
5. Педагогічний словник / [за ред. М. Д. Ярмаченка]. – К.: Педагогічна думка, 2001. – С. 358.
6. Психологічний словник / [за ред. чл.-кор. АПН СРСР В. І. Войтка]. – К.: Вища школа, 1982. – 216 с.
7. Психологический словарь / [под общей науч. ред. П. С. Гуревича]. – М.: ОЛМА Медиа Групп, ОЛМА ПРЕСС Образование, 2007. – 800 с.
8. Чепелева Н. В. Психологічна культура майбутнього вчителя / Н. В. Чепелева. – К.: „Знання” УРСР, 1989. – 32 с.

Анотація

В.П.Вовк

Психологическая культура как условие профессионализма будущего учителя

В статье выяснена сущность психологической культуры учителя и ее составные компоненты. Определены и раскрыты функции психологической культуры и условия ее формирования в будущих учителей.

Ключевые слова: культура, психологическая культура, профессионально-педагогическая культура, профессионализм, психологические знания, умения, навыки, профессиональные способности, профессиональные качества.

Summary

V.P.Vovk

Psychological Culture as a Condition of the Future Teacher's Professionalism

The essence of the teacher's psychological culture and its components have been cleared in the article. The functions of psychological culture and conditions of its forming have been defined and revealed.

Key words: culture, psychological culture, professional pedagogical culture, professionalism, psychological knowledge, skills, abilities, professional abilities, professional qualities.

Дата надходження статті:

„8” грудня 2009 р.

УДК 373.31(045)

Н.О.ГАЛАСЮК,
аспірант
(м.Хмельницький)

Проблема формування загальнонавчальних умінь молодших школярів на сучасному етапі

В статті розглядаються теоретичні засади формування загальнонавчальних умінь молодших школярів на сучасному етапі, показано їх значення для всебічного розвитку особистості дитини. Автор розглядає проблему формування загальнонавчальних умінь в онтогенезі. Проаналізовано полігамність поглядів науковців щодо класифікації та особливостей методики формування загальнонавчальних умінь молодших школярів у процесі реформування початкової школи.

Ключові слова: загальнонавчальні уміння, види загальнонавчальних умінь, етапи формування загальнонавчальних умінь.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Визначальною рисою реформування освіти в Україні на сучасному етапі є перехід до особистісно орієнтованої моделі навчання та виховання, організації психологічних та педагогічних умов, що сприяють становленню індивідуальності, розвитку її внутрішніх можливостей, прагнень, потреб та інтересів. Педагогічною наукою проводиться пошук засобів, які забезпечують ефективність навчання і водночас створюють умови для самовираження, самовдосконалення у різних видах діяльності. Одним із основних завдань початкової школи є формування загальнонавчальних умінь учнів, оскільки вони є підґрунтям розвитку повноцінного сприйняття дітьми навчального матеріалу, засвоєння ними низки світоглядних, моральних, суспільно-політичних понять, формування особистості молодшого школяра в цілому.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Теоретичні основи проблеми формування загальнонавчальних умінь знаходять відображення у працях видатних сучасних психологів, дидактів, методистів. Основи психологічних закономірностей формування

навчальних умінь і навичок відображені у працях Л.Виготського, П.Гальперіна, В.Давидова, Л.Занкова та ін. З точки зору психологів важливим у формуванні загальнонавчальних умінь є розробка способів та прийомів розумової діяльності (Е.Кабанова-Меллер, Г.Костюк, В.Решетніков), інтелектуальних вмінь (Д.Богоявленський, Н.Менчинська), розумових дій (П.Гальперін, Т.Тализіна, О.Раєв).

Загальнонавчальні уміння як важливий фактор розвитку особистості дитини, один із основних структурних компонентів навчальної діяльності школярів розглядається у працях В.Давидова, О.Усової, Д.Ельконіна, Г.Люблінської, А.Маркової, В.Репкіна та ін.

Дидактичний аспект даної проблеми висвітлюють у своїх працях Ю.Бабанський, С.Баранов, В.Онищук, О.Усова. У сучасній дидактиці розроблені різні підходи до класифікації загальнонавчальних умінь, створені програми їх формування, в яких уміння групуються за різними логічними основами (Ю.Бабанський, І.Лернер, Н.Лошкарьова, В.Паламарчук, О.Савченко) [1; 7].

Проблемам з'ясування шляхів, форм і методів формування загальнонавчальних умінь присвячують свої праці З.Захарчук, Н.Карапузова, О.Снісаренко, Я.Кодлюк, Н.Скрипченко, А. Супрун, Л.Спрін, Г.Селевко, Н.Бежанова та ін.

Основними досягненнями педагогічної науки є обґрунтування значення загальнонавчальних умінь для успішного оволодіння знаннями і навичками зі спеціальних предметів, визначення сутності поняття „загальнонавчальні уміння”, розробка методики їх формування.

Формулювання цілей статті... Мета статті – висвітлити основні теоретичні засади формування загальнонавчальних умінь молодших школярів, показати їх розвиток в історії педагогічної думки, проаналізувати погляди сучасних науковців з даної проблеми.

Виклад основного матеріалу... Проблема формування загальнонавчальних умінь молодших школярів займає особливе місце в історії педагогічної теорії та практики. Загальнонавчальні уміння мають важливе значення для всебічного розвитку особистості молодшого школяра. Процес засвоєння навчальних умінь і навичок сприяє розвитку пізнавальних сил і здібностей учнів, безперервному їх вдосконаленню. Він завжди супроводжується зосередженням мимовільної уваги, вольових зусиль під час сприймання, усвідомлення прийомів застосування правил, понять, законів, які вивчаються, використанням логічних операцій, необхідністю обґрунтовувати власні практичні дії, застосовувати їх у постійних умовах та в умовах, які змінюються. Перевірка виконання завдань завжди пов'язана з подоланням труднощів, що дає змогу формувати позитивне та відповідальне відношення до навчальної праці. Діяльність молодших школярів, яка пов'язана з оволодінням навчальними уміннями і навичками, сприяє успішному розвитку учнів, їх аналітико-синтетичній діяльності, мовленнєвій культурі, пам'яті, увазі, творчій уяві, розширенню кругозору та пізнавальних можливостей, загальних здібностей, інтересів та схильностей, що в подальшому впливатиме на засвоєння більш складного матеріалу, який є необхідним у самостійній навчальній, творчій та практичній діяльності. Слід зазначити, що формування загальнонавчальних умінь включає в себе і виховний аспект. Успішність його реалізації пов'язана з дотриманням вимог навчально-виховних завдань, які є складовою змісту навчального матеріалу і методів роботи вчителя і учнів [3].

Проблема формування загальнонавчальних умінь молодших школярів займає особливе місце в історії педагогічної теорії та практики. Так, А.Дістервег обстоював використання питально-розвиваючого способу викладання з метою розвитку самодіяльності учнів, в процесі якої відбувається формування загальнонавчальних умінь, Я.Коменський пропагував використання активних методів навчання, які сприяють розвитку самостійного мислення школярів, Й.Песталоцці відстоював принцип природовідповідності у навчанні, що сприяє розвитку пізнавальних здібностей дитини, збудженню її розуму до активної діяльності, формування логічного мислення.

Вагомий внесок у розробку питання загальнонавчальних умінь зробили українські педагоги минулого. Зокрема, Б.Грінченко виділив та охарактеризував такі загальнонавчальні уміння як уміння спостерігати, оцінювати явища, уміння логічно мислити, уміння працювати з підручником. М.Пирогов у своїх працях особливу увагу приділяв умінню працювати самостійно, робити висновки та узагальнювати. Важливість для учнів вміння правильно говорити та мислити, а також уміння порівнювати розкривали Г.Сковорода та К.Ушинський. Заслужують на увагу думки і І.Франка, М.Корфа, В.Одоевського, Л.Толстого з приводу необхідності формування таких загальнонавчальних умінь, як уміння працювати з книгою, уміння робити критичний аналіз, уміння правильно користуватись елементами письма [5].

Основними досягненнями педагогічної науки є обґрунтування значення загальнонавчальних умінь для успішного оволодіння знаннями і навичками зі спеціальних предметів, визначення сутності поняття „загальнонавчальні уміння”, розробка методики їх формування.

У дослідженнях педагогів та психологів дається наукова інтерпретація видів загальнонавчальних умінь. Так, І.Підласий загальнонавчальними уміннями вважає уміння планувати свою діяльність, працювати з книгою, виділяти головне, аналізувати, порівнювати, запам'ятовувати вивчене, здійснювати самоконтроль.

Загальнонавчальні уміння, якими можуть користуватися учні під час розв'язання широкого кола задач не лише у межах одного предмета, О.Усова, А.Бобров називають уміннями „широкого перенесення”. Вони виділяють такі групи загальнонавчальних умінь як практичні уміння, оціночні уміння, уміння здійснювати самоконтроль, організаційні тощо.

Заслугує на увагу підхід до класифікації загальнонавчальних умінь Г.Селевко, який пропонує таку класифікацію загальнонавчальних умінь: уміння і навички оцінки та осмислення, уміння і навички організації, уміння і навички мислительної діяльності та уміння і навички сприйняття інформації [2].

О.Савченко виділяє чотири групи загальнонавчальних умінь, а саме: організаційні уміння, логіко-мовленнєві, загальнопізнавальні, контрольно-оцінні. В свою чергу, організаційні уміння передбачають уміння організувати робоче місце, орієнтуватися у часі, берегти його, планувати свої дії, прагнути завершити роботу. Загальнопізнавальні уміння поділяються на уміння аналізувати, порівнювати, виділяти головне, узагальнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. До логіко-мовленнєвих умінь належать уміння зосереджено слухати, виділяти смислові елементи висловлювання, запитувати і відповідати зв'язно, послідовно міркувати. Контрольно-оцінні уміння містять у собі уміння перевіряти за зразком, опорою, схемою, знати способи самоперевірки, знаходити і виправляти фактичні, логічні, стилістичні помилки, здійснювати само- і взаємоперевірку, само- і взаємооцінку. Саме така класифікація загальнонавчальних умінь подається у державних стандартах школи I ступеня [7].

У своїх дослідженнях В.Кулько та Т.Цехмістрова виділяють чотири рівні розвитку загальнонавчальних умінь. До першого належать уміння діяти лише за відомим зразком у стандартній ситуації, який включає в себе здатність сприймати знання у готовому вигляді, уміння закріплювати та застосовувати знання в аналогічній ситуації, організаційні уміння. Цей рівень носить репродуктивний характер.

Другий рівень також є репродуктивним, але дії відбуваються в умовах, що змінюються. Це відбувається на основі вибору відомих способів шляхом методу проб та помилок.

Третій та четвертий рівень розвитку умінь виявляються у продуктивних діях. Третій рівень характеризується частково-пошуковою діяльністю. До нього належать уміння осмислювати знання (здійснювати частково самостійний пошук проблеми, виділяти суттєві ознаки ситуації, які мають спільні та відмінні риси зі стандартною), закріплювати та застосовувати знання (конструювати завдання, в яких змінюються характеристики), організаційні уміння (уміння самостійно ставити мету навчальної діяльності, критично оцінювати і коректувати власну діяльність).

Четвертий рівень розвитку умінь передбачає оволодіння творчими уміннями. Він характеризується здатністю самостійно бачити проблему, формулювати її, знаходити шляхи вирішення, робити висновки, узагальнення, застосовувати оригінальні способи вирішення проблем (задач) у різноманітних ситуаціях, уміння самостійно ставити загальну мету навчальної діяльності, розробляти оригінальні плани та здійснювати їх, коректувати хід власної діяльності [6].

Для того, щоб оптимально розвивались усі зазначені рівні засвоєння загальнонавчальних умінь, потрібно застосовувати відповідні методи та прийоми.

Для ефективного формування організаційних загальнонавчальних умінь широко використовуються роз'яснення, переконання, бесіда, показ, ігрові ситуації, змагання, прийоми стимулювання і вправління дітей у певних діях. Вчитель повинен ознайомити школярів (особливу увагу звертати на першокласників) з їхньою партою, навчити добирати навчальне приладдя залежно від теми уроку, довести до рівня навички правильне розташування кожної речі на поверхні парти, учити працювати з підручником, зошитом, роздавальним матеріалом, біля дошки. Правильна організація робочого місця усуває побічні подразники, що заважають дитині зосередитися, сприяє оптимальному використанню часу уроку, вихованню акуратності. Оволодіння умінням орієнтуватися у часі, берегти його – одна з головних ознак культури розумової праці. Формування у молодших школярів почуття часу – складний і тривалий процес, адже час не має наочної форми, він завжди сприймається суб'єктивно. Навчаючи першокласників орієнтуватися у часі, доцільно розпочинати з вправ на його визначення з опорою на життєвий досвід. Корисно пропонувати час від часу малюнки, на яких зображено дії різної тривалості. У другому класі дітям бажано дати уявлення про тривалість однієї, трьох, п'яти хвилин за допомогою звичайних і піскових годинників. Корисні й „зворотні” вправи: попередня прикидка, що можна встигнути за певний час, і перевірка припущення практичними діями. Організаційні уміння передбачають планування навчальної роботи. На зразках власних міркувань педагог навчає дітей спочатку визначати, для чого потрібна робота, яка її мета, а потім свідомо вибирати досягнення, порівнювати, як мета впливає на результат. Планувальна функція навчального мовлення активно розвивається в процесі коментування учнями власних дій, коли відбувається випереджувальне визначення словом їх послідовності та аналізу виконання. На уроках дітям доводиться працювати з різними текстами. І найпоширенішими видами роботи з ними є складання плану і переказ прочитаного. Також дітям потрібно вчити сортувати матеріал, тобто, під час роботи над текстом учні повинні

виконувати аналітичні завдання. Ефективним прийомом, який унаочнює об'єктивну потребу в планомірних діях, є самостійна робота учнів за технологічними картками, зокрема, на уроках трудового навчання.

Важлива роль в повноцінній навчальній діяльності належить логіко-мовленнєвим умінням: зосереджено слухати, виділяти смислові елементи висловлювання, запитувати й вибірково відтворювати матеріал з елементами логічної обробки, зв'язно, послідовно міркувати. Надзвичайно важливо навчити дитину міркувати. Як зазначає О.Савченко, міркування – такий тип тексту, в якому з попереднього судження має впливати наступне, отже, воно являє собою ланцюжок суджень. Корисним для розвитку у дітей уміння міркувати є відгадування і складання загадок, завдання, що спонукають дитину визначати послідовність подій, явищ, стану, використання алгоритмів та різноманітних зорових опор (схем, таблиць, символів).

Ядром навчальної діяльності є індивідуальна мислительна діяльність учнів. Варто зазначити, що в основі всіх розумових дій лежать процеси аналізу й синтезу, тобто розкладання та об'єднання. Формувати ці пізнавальні уміння можна через зразок та просте наслідування способів роботи вчителя й товаришів.

Формування контрольно-оцінних умінь і навичок – неодмінна умова повноцінного навчання. Формування самоконтролю в молодших школярів ускладнює наївна переконаність багатьох дітей у тому, що перевірка – обов'язок вчителя і батьків, а їм самим не потрібно себе перевіряти, бо вони дуже старалися і не могли помилитися. Для успішного формування самоконтролю потрібно забезпечити у системі уроків такі умови: ускладнювати завдання в певній послідовності, використовувати зразок у тих самих умовах, у змінених, у нових; домагатися від учнів чіткого розуміння мети роботи, передбачати труднощі, які можуть виникнути в процесі виконання самостійної роботи; при формуванні складних умінь і навичок одночасно опрацьовувати прийоми і способи їх перевірки; у виконанні тренувальних вправ передбачати спеціальні ускладнення, щоб запобігти зниженню гостроти уваги, утворенню штампа дій. До основних методів і прийомів формування самоконтролю відносять: поопераційне пояснення способу дій, зіставлення зі зразком, оволодіння конкретними прийомами перевірки, опора на пам'ятку, алгоритмічний припис, взаємоконтроль, диференційований підхід учителя до виправлення помилок, матеріалізація навчальних дій під час контролю [7].

Висновки... Аналіз історико-педагогічної літератури, сучасних досліджень педагогічного спрямування свідчать про те, що ця проблема складна та багатогранна. У сучасній науці та практиці накопичений значний досвід по формуванню загальнонавчальних умінь молодших школярів: дана інтерпретація видів загальнонавчальних умінь, виділено чотири рівні їх засвоєння, з'ясовано шляхи їх формування. Від успішного формування загальнонавчальних умінь залежать дієвість знань, підготовленість учнів до самоосвіти.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бабанский Ю. К. Рациональная организация учебной деятельности / Ю. К. Бабанский. – М. : Знание, 1981. – 96 с.
2. Бежанова Н. Л. Развитие готовности учителей в последипломном педагогическом образовании к формированию оценочных умений младших школьников : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Бежанова Наталия Леонидовна. – К., 2007. – 178 с.
3. Дмитриев А. Е. Повышение эффективности педагогического руководства процессом формирования у школьников умений и навыков / Дмитриев А. Е. // Методы руководства творческой познавательной деятельностью учащихся в обучении. – М. : МГПИ, 1980. – 188 с.
4. Кодлюк Я. П. Формування уміння вчитися. Навчання і виховання учнів 1 класу: методичний посібник для вчителів / Кодлюк Я. П. / упор. Савченко О. Я. – К. : Початкова школа, 2002. – С.60-77.
5. Колесник І. О. Формування загальнонавчальних умінь і навичок учнів у народній школі кінця XIX – початку XX століття : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.01 / Колесник Ірина Олексіївна. – Харків, 2004. – 192 с.
6. Кулько В. А. Формирование у учащихся умений учиться / Кулько В. А., Цехмистрова Т. Д. – М. : Просвещение, 1983. – 80 с.
7. Савченко О. Я. Дидактика начатковой школы : [підруч. для студ. пед. факул-тів] / Савченко О. Я. – К. : Абрис, 1997. – 416 с.

Аннотация Н.А.Галасюк

Проблема формирования общеучебных умений младших школьников на современном этапе

В статье рассматриваются теоретические основы формирования общеучебных умений младших школьников на современном этапе, показано их значение для всестороннего развития личности ребенка. Автор рассматривает проблему в онтогенезе. Проанализировано полигамность взглядов ученых на классификацию и особенности методики формирования общеучебных умений младших школьников в процессе реформирования начальной школы.

Ключевые слова: *общеучебные умения, виды общеучебных умений, этапы формирования общеучебных умений.*

Summary
N.O.Galasiuk

The Problem of Formation of General Educational Skills of Primary-School Pupils at the Modern Period

Theoretical bases of formation of general educational skills of primary-school pupils at the modern level are studied in the article; their meaning for universal development of a child's personality is shown. The author studies the problem of formation of general educational skills in the ontogenesis. The polygamy of the views of scientists as for the classification and peculiarities of methods of formation of general educational skills of primary-school pupils during the process of reforming of primary school is analyzed.

Key words: *general educational skills, kinds of general educational skills, periods of formation of general educational skills.*

Дата надходження статті:

„10” вересня 2009 р.

УДК 378.112 (045)

О.М.ГАЛУС,
доктор педагогічних наук, доцент
(м.Хмельницький)

Адаптація майбутніх учителів за умов навчання у ступеневому ВНЗ: управлінський аспект

У статті розглянуто сутність процесу адаптації майбутніх учителів за умов навчання у ВНЗ. Проаналізовано підходи до трактування процесу адаптації особистості науковими школами, ученими. Розкрито сутність педагогічного управління процесом адаптації.

Ключові слова: *процес адаптації, професійна і дидактична адаптація, педагогічне управління процесом адаптації.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Аналіз філософської, соціологічної, психолого-педагогічної літератури підтверджує складність і багатоаспектність адаптації особистості та доводить необхідність застосування системного підходу до визначення шляхів і умов успішної адаптації особистості в процесі організації навчання у ВНЗ. Термін „адаптація” вперше став вживатися в біологічній, медичній і психологічній літературі, де він означав зміну чутливості аналізаторів під впливом пристосування органів чуттів до діючих подразників.

У загальному вигляді *поняття адаптації* у суспільних науках означає пристосування організму до змінних умов соціуму і внутрішнього середовища. „Адаптація (від лат. *adapto* – пристосую) – пристосування будови і функцій організму, його органів і клітин до умов середовища”. Поняття адаптації універсальне, воно відображає всезагальну властивість живої матерії пристосовуватися до умов середовища, що означає стосовно до людини неперервне удосконалення, розвиток як всього суспільства, так і окремо взятої людини. На сьогодні актуальною проблемою є забезпечення ефективного педагогічного управління процесом адаптації майбутніх учителів за умов навчання у ступеневому ВНЗ. Успішна адаптація студентів на кожному освітньо-кваліфікаційному рівні спонукає їх до навчання не лише у студентські роки, але й упродовж всього життя.

Формулювання цілей статті... Метою даної статті є аналіз сутності процесу адаптації особистості за умов навчання у ВНЗ, з'ясування підходів до її трактування науковими школами, ученими, а також особливостей педагогічного управління цим процесом.

Аналіз досліджень і публікацій та виклад основного матеріалу... Процес адаптації особистості має міждисциплінарне значення, а тому досліджувався ученими у біології (П.Анохін, М.Бернштейн, І.Сеченов, І.Павлов, Г.Сельє, З.Фройд, Е.Майер, Ф.Меєрсон), філософії (В.Кремень, В.Лутай, Г.Царегородцев), соціології (Д.Андреева, М.Лукашевич, В.Москаленко), психології (Б.Асмолов, Г.Балл, Л.Виготський, А.Петровський, В.Семиченко), педагогіці (М.Дьяченко, І.Зязюн, О.Мороз, А.Новодворскіс, Н.Ничкало [19]). Теоретичний аналіз процесу адаптації особистості представлено у працях учених Б.Ананьева, В.Асеева, В.Семиченко [22] та ін.

Саме розвиток людини, що є наслідком задоволення, зростання, підвищення потреб, є кінцевим результатом і метою адаптації, тобто під пристосуванням людини слід розуміти перш за все її розвиток. Однак більшість дослідників С.Артемов [3], В.Безносиков [4], А.Русалінова [7], С.Дмитренко [9], Т.Кончанін [15], Л.Шишкіна [24] визначають адаптацію з допомогою термінів пристосування, освоєння, взаємодії, входження, вживання. При цьому необхідні пускові механізми даного процесу пояснюються зміною середовища, потраплянням індивіда в нове середовище, а також змінами, які відбулися в самому індивіді в результаті хвороби, втрати функції (Т.Вершиніна [8], Є.Антосенков, Л.Шишкіна [24] та ін.).